

Virginia Woolf (1882-1941)

Gi henne hundre år

Den moderne kvinne hos Woolf, Undset og Levy

TEKST Janne Stigen Drangsholt

Virginia Woolf og Sigrid Undset har mye til felles. Begge ble født i 1882 og begge døde på 1940-tallet (Woolf i 1941 og Undset i 1949). Begge hadde fedre som utmerket seg akademisk – Woolf med en far som var professor i moderne historie og Undset med far som var doktor philos i arkeologi – og begge mistet en forelder i ung alder – Undsets far døde da hun var elleve og Woolfs mor døde da hun var tretten. Begge debuterte videre litterært i samme periode – Undset med romanen *Fru Martha Oulie* i 1907 og Woolf med *The Voyage Out* i 1915 – og begge klarte tidlig å kare til seg en prominent posisjon som kunstnere og intellektuelle i sin egen samtid. Denne samtiden omtaler vi gjerne som moderniteten, som, i sin videste forstand, er en samlebetegnelse på omveltningene som har funnet sted i den vestlige kulturen siden opplysningstiden, og som gjerne betraktes som ensbetydende med fremveksten av kapitalisme, industrialisering, kommunikasjonssamfunnet, urbanisering og sekularisering – alle endringer som bidro til å radikalt endre menneskers hverdagsliv, med særlig vekt på den perioden som begynner med siste halvdel av attenhundretallet når teknologien virkelig skjøt fart.

Noe av det viktigste å merke seg med moderniteten er fokuset på det frie individet, som, ifølge Dag Østerberg i boken *Det moderne* (1999), er en av tre sentrale bestanddeler ved denne kulturen,

“

Frigjøring er derfor grunnleggende knyttet til moderne individualitet og kultur.

sammen med fornuften og fremskrittet. For selv om menneskeheten til alle tider har vært opptatt av enkeltmennesket går det moderne individbegrepet ut over dette. For det moderne individet er opptatt av selvstendighet og frihet i større grad enn i tidligere tider – både i form av fravær av ytre tvang og som en indre tilstand (Østerberg 1999, 11). «Det moderne individ er fritt,» sier Østerberg, «vil være fritt og avfinner seg ikke med tvang og ufrihet» (1999, 12). Frigjøring er derfor grunnleggende knyttet til moderne individualitet og kultur.

I utgangspunktet var ikke kvinnen et moderne vesen. For kvinner betydde moderniteten tvert imot et ganske langt steg tilbake. Helt fra tidlig på 1700-tallet så man for seg at det moderne mennesket skulle delta i både det offentlige og private livet, men samtidig ser man at kvinnesynet som skulle dominere ikke gjorde det naturlig for kvinner å innta en slik rolle. Dette kvinnesynet kom i stor grad fra tenkere som Kant

Dermed ble det sånn at borgerskapet endte opp med å begrense kvinnens bevegelsesrom og forvise henne til hjemmet.

og Rousseau, og begge disse understreket at kvinners fremste egenskaper var barnlighet og ynde. Også kunsten dyrket denne kvinnen, som er yndig, henrivende, kjærlig og ute av stand til å forsørge seg selv (Østerberg 1999, 134). Dermed ble det sånn at borgerskapet endte opp med å begrense kvinnens bevegelsesrom og forvise henne til hjemmet. I det borgerlige ekteskapet var det dermed mannen som utgjorde det moderne individ, ikke kvinnen. Interessant nok ble også dette synet på kvinnen knyttet sterkt opp til modernitetens grunnleggende tro på fremskritt og vitenskap. Kvinnesynet var nemlig forankret i nye vitenskapelige oppdagelser og det som skulle bli en darwinistisk-biologisk oppfatning av kjønn. For å oppsummere John Ruskins *Sesame and Lilies* (1865): Ingen av kjønnene er det andre overlegent, de har bare forskjellige virkefelt. I 1871 definerte Charles Darwin de biologiske forskjellene mellom menn og kvinner i *The Descent of Man*, og pekte på at gjennom naturlig seleksjon var mannen blitt kvinnen overlegen i egenskaper som mot, energi,

intellekt og kreativ genialitet, noe som førte til at menn var mer egnet til kunst, vitenskap og filosofi (Showalter 1987, 122). På lignende vis argumenterte Herbert Spencer i *Principles of Sociology* (1876) for at hvert menneske bare hadde en viss mengde energi til disposisjon, og at denne for kvinners del ble oppbrukt til å frembringe og føde barn. Og ifølge Geddes og Thompson i *The Evolution of Sex* (1889) var sågar cellene til menn og kvinner forskjellige. Mens menn hadde aktive celler, var kvinners celler grunnleggende passive.

En av de aller mest interessante konsekvensene av denne forankringen av kvinnesyn i naturvitenskap var at kvinners begynnende krav om utdanning, arbeid og personlig frihet ganske kjapt førte til kulturell sykeliggjøring og tilhørende advarsler om at slike aktiviteter ville føre til sykdom, sterilitet og selvmord. I England ble videre sykdommer som allerede herjet den kvinnelige delen av befolkningen, som spiseforstyrrelse, hysteri og nevrasteni (som idag omtales som kronisk utmat-

telsessyndrom), heftet på disse nyvunne ambisjonene og betraktet som uheldige konsekvenser av at kvinner i økende grad gikk imot sin egen natur. Og de var også en trussel mot menneskeheten, for når kvinner først hadde blitt rammet av mentale lidelser, var man bekymret for at disse kunne overføres til neste generasjon. Darwinistiske psykiatere var enige om at hovedgrunnen til at det var så mange kvinner på mentalinstitusjoner var at de hadde arvet galskap fra sine mødre (Showalter 1987, 123).

Med dette som bakteppe er det lett å forstå hvorfor man lot seg sjokkere av tekster som John Stuart Mills *The Subjection of Women* (1869), hvor det ble hevdet at «det vi idag kaller kvinners natur» er en «kulturell fabrikasjon» (sitert i Showalter 1987, 124). Slike utsagn ble veldig dårlig mottatt, samtidig som de også fungerte til å uttale tanker som var i ferd med å få fotfeste i kulturen. Derfor ble Mills bok raskt oversatt til mange språk, blant annet av Georg Brandes, som ga den ut i København i samme år og satte sinnene i kok blant lesende kvinner og menn (Hagemann 2020, 317).

For kvinners status som moderne individ var i endring. Både i Sverige og Norge ble gifte kvinners økonomiske stilling et sentralt tema i utredninger om ny sivillovgivning, og kvinner tok i begge land de første skritt inn i den offentlige samtalen om frigjøring. På 1880-tallet så man en ny litterær og politisk

offentlighet der kvinner deltok aktivt som skrivende og talende subjekter, og i 1884 ble landets første kvinnesaksforening, diskusjonsklubben Skuld, dannet. Senere samme år ble Norsk Kvindesagsforening stiftet, som skulle «virke for at skaffe Kvinden den hende tilkommende Ret og Plads i Samfundet» (2020, 319). Reaksjonene var rimelig sterke, ikke minst formidlet av *Luthersk Ugeskrift*, som så på kvinnesaken som en del av tidens vantro og trussel mot sedeligheten og samfunnets orden (ibid.). Likevel fikk altså kvinner stadig flere rettigheter, og da de endelig fikk stemmerett i Norge i 1901 ble også gifte kvinner inkludert – noe som var et slag mot familieprinsippet og husbandretten og et skritt i retning av å gjøre kvinner til fullmyndige borgere (2020, 324). Det vi dermed ser er et kvinnesyn i rask endring. Samtidig vet vi også at dette var en samtid med et bein i det nye og et i det gamle. Og det er videre i dette ideologiske rammeverket både Undset og Woolf vokser opp.

DEN MODERNE KVINNEN – HVEM ER HUN?

Siden dette foredraget ser på Undset og Woolf i sammenheng, synes det relevant å først se på i hvor stor grad disse to forfatterne kjente til hverandres verker. Så vidt jeg har klart å finne ut, hadde ikke Woolf noen bøker av Undset i biblioteket sitt. Hun nevner henne heller ikke i noen av essayene sine, og det finnes dermed ingen indikasjon på at hun leste den norske forfatteren. Ekste-

““

Som kjent hadde Undset sterke meninger om kvinnesak, og er gjerne blitt oppfattet som anti-feministisk eller reaksjonær.

paret Woolf så jevnt over mer i retning Russland enn Norden. Hvis vi imidlertid går til Undset finner vi en kort referanse til Woolf, nettopp i et essay som tar for seg spørsmålet om den moderne kvinne, nemlig «Den hellige Angela av Merici. En kvinnesakskvinne» (1931), hvor Undset diskuterer kvinners natur med utgangspunkt i katolisismen, middelalderen og moderniteten. Her viser hun til Virginia Woolfs «A Room of One's Own» [sic!] og skriver om dette essayet, «det er det eneste som jeg har lest av henne» samtidig som hun legger til at hun vet Woolf «skal ellers være en ansett romanforfatterinne». I en note, tilføyer hun at «siden dette ble skrevet, har jeg lest adskillig av Virginia Woolf. At hun ikke bare er en ytterst interessant og talentfull forfatterinne, men en artist av høy rang – det er en av de største overraskelser jeg har opplevd i retning av bøker. Etter 'A Room of one's own' hadde jeg sant å si ventet å finne noe, Gunvor Thorsdatter til Hærø-genren» (Undset 2007, 135).

Teksten Undset leste, *Et eget rom* fra 1929, er kanskje en av de mest siterte tekstene i moderne litteraturhistorie, og er aller mest kjent for påstanden om at «en kvinne må ha penger og et eget rom hvis hun skal skrive romaner» (Woolf 2012, 18). Men Undset er tydeligvis ikke imponert. Så hva er det som gjør at Undset kommer med den litt avfeie kommentaren om *Gunvor Thorsdatter til Hærø*? Her er det interessant å bruke litt tid, fordi denne sammenligningen mer enn annet sier noe viktig om Undset selv og hennes forhold til kvinnesaken.

Romanen *Gunvor Thorsdatter til Hærø* kom ut i 1896 og ble skrevet av Alvilde Prytz (1846-1922). Prytz, som ikke er et spesielt kjent navn i dag, var en velkjent forfatter på slutten av 1800-tallet. Hun var aktiv i kvinnebevegelsen, og gjennom Gunvor Thorsdatter skaper hun en selvstendig kvinnekarakter som hun bruker til å ta opp flere samtidsrelevante utfordringer. Et eksempel er at Gunvor på et tidspunkt slår sin forlovede i ansiktet med en hanske i protest mot den seksuelle dobbeltmoralen hos mennene. Prytz selv var ugift og barnløs, noe som sannsynligvis var selvvalgt, for i et brev til en venninne uttrykte hun frykt for at et ekteskap ville legge bånd på hennes mulighet som forfatter (Storli 2019, 13). I tråd med dette synet gifter heller aldri Gunvor Thorsdatter seg, men bygger opp et fiskevær til gode for hele samfunnet.

Samtidig som dette for oss fremstår som i tråd med det moderne kvinnesynet som vokste frem mot slutten av 1800-tallet, er det sannsynlig at Undset regner Prytz som representant for det hun i samme artikkel kaller «kvinnesakskvinnens mandvondhet» (Undset 2007, 134). Som kjent hadde Undset sterke meninger om kvinnesak, og er gjerne blitt oppfattet som anti-feministisk eller reaksjonær. I essayet «Den moderne kvinne» fra 1914 tar forfatteren utgangspunkt i sin egen samtid og de rettighetene som kvinner hadde opparbeidet seg. Uten at hun syntes noe av det var særlig imponerende: «Vår tid er visstnok neppe noen særlig sunn tid,» konstaterer hun, og legger til at den «iallefall [...] ikke for kvinners del

[begunstiger] en harmonisk legemlig og sjelelig utvikling» (Undset 2004, 119). Problemet, slik Undset ser det, var at de moderne samfunnsforholdene endret seg i et så raskt tempo at kvinner ikke evnet å følge med, noe som videre skaper en «usikkerhet» rundt hva det egentlig vil si å være «en moderne kvinne» (2004, 121). «Vi vet ikke helt hvordan vi ser ut eller hvordan vi vil se ut, hvordan vi er eller hvordan vi vil være,» sier hun, og skylder på «de nye forhold vi er tvunget til å leve under», som har laget en krise i kvinners kjønnsforståelse (ibid.) For Undset var videre det aller verste at de nye rettighetene og samfunnsutviklingen fungerte til å «motarbeide [...] utviklingen av en så vital naturlig kvinnelig egenskap som morsinstinktet» (2004, 119). Ikke bare fordi kvinner i en kapitalistisk samfunnsorden blir tvunget til å ta seg lønnsarbeid, men også fordi man hadde økt mulighet til å delta i ulike former for «fornøyelser», noe som førte til at mødre som tidligere hadde sysselsatt sine barn og utviklet sitt eget morsinstinkt gjennom ren kjedsomhet, nå søkte ut fra hjemmet og endte med å forsømme sine egne barn (ibid).

Det Undset dermed advarer mot er at kvinner blir dårlige mødre og fjerner seg fra sin egen naturlige grunnvoll. Fra Undsets perspektiv er det dermed slik at moderne kvinner lider av en slags heideggeriansk værensglemsel, fordi moderniteten får dem til å fornekte sin egen kvinnelighet. På den måten kan man si at Undsets kritikk av kvinnekampen aller mest er en kritikk av selve moderniteten, eller det kapital-

istiske systemet, som utvikles ved å innlemme individet i en viss struktur, uten tanke på om dette er naturlig eller bærekraftig. Undset var negativ til at kvinners rettighetskamp foregikk innenfor det ideologiske rammeverket som var etablert av kapitalismen, hvor individets frihet defineres av økonomisk uavhengighet og politisk deltakelse. For eksempel var hun imot alt som dro kvinnene ut av hjemmet, enten det gjaldt arbeid, politikk eller organisasjonsliv (Slapgard 2007, 231). Det var dette Undset kalte kvinnesakskvinnenes borgerlige horisont, og for henne hadde den som mål å nøytralisere kvinners natur.

For Undset lå løsningen i å se tilbake til middelalderen, da kvinner hadde frihetsrom til å leve i pakt med sin egen natur. For mens samfunnet forandret seg, forble menneskene de samme, og hun skrev i *Urd* at

Men skaller man av sig det lag av forestillinger og tanker, som spesielt tilhører ens egen tid, saa trær man like ind i middelalderen og ser livet fra den tids synspunkt – det falder sammen med ens eget (Undset 2004, 16)

For Undset var det i middelalderen at det menneskelige var rent og uforandret og det var da individet fikk vokse og utfolde seg fritt (Undset 2004, 15). Noe av grunnen til dette er at samfunnsstrukturene var så enkle i denne perioden at middelalderen står i kontrast til alle andre historiske perioder, hvor menneskene «synes overskygget av

“

For i Undsets øyne er *Et eget rom* en tekst som slett ikke evner å se hva som er den egentlige kampen.

en åndsstrømning, der har grepet hele samfunnet» og hvor tankelivet dør fordi menneskene bare imiterer tankene og ideene de er blitt opplært i uten at de tenker, skaper eller lever ut fra sine egne premisser (ibid).

Og det er her vi nærmer oss betydningen av Undsets poeng med å dra frem Woolf og å sammenligne henne med Alvilde Prytz. For i Undsets øyne er *Et eget rom* en tekst som slett ikke evner å se hva som er den egentlige kampen. Delvis på grunn av manglende kunnskap, ettersom Virginia Woolf ignorerer hele middelalderen i sin historiske oppsummering av kvinners undertrykkelse og gjør feilen med å regne reformasjonen som historiens nullpunkt. Og når Woolf skriver om å besøke engelske universitet og etterlyser kvinners historiske bidrag til kunst og vitenskap, glemmer hun derfor å tenke tilbake til intellektuelle skikkelser som Margery Kempe og Julian av Norwich, og hevder feilaktig at kvinnen først trer inn i engelsk litteraturhistorie med Aphra Behn på 1600-tallet. Dette provoserer Undset, fordi en slik bommert kan bare skyldes den samme manglende historieløsheten og misforståtte forståelsen av frihet som preger kvinnesaken som helhet. Dermed setter hun Woolf sporenstreks i samme boks som Alvilde Prytz, og avfeier henne som livsfjern og hjernevasket kvinnesakskvinne. Men hva med resten av Woolfs essay? Var det like provoserende?

“

I Woolfs eget liv hadde hun mange typer rom som var tilgjengelige for henne.

ET EGET ROM: MATERIELL OG ÅNDELIG FRIHET

Også Virginia Woolf hadde et komplisert forhold til kvinnesaken, og ville heller ikke bli kalt kvinnesaks-kvinne. Likevel skriver hun stort sett tekster som på et eller annet nivå fungerer til å utforske kvinners frihet – samt å utvide vår forståelse av hva den er eller hva den kan være. I *Et eget rom* legger hun, som tidligere nevnt, stor vekt på de materielle prinsippene som er nødvendige for kvinners frihet. For selv om det var store politiske endringer på gang, som for eksempel i form av *The Sex Disqualification (Removal) Act* i 1919, som endelig åpnet profesjonene for kvinner slik at ekteskapet ikke lenger var deres eneste legitime kilde til forsørgelse, var det fremdeles slik at menn satt på nesten

all økonomisk makt i samfunnet. I *Et eget rom* har jeg-personen fått materiell frihet gjennom en arv fra sin tante Mary Breton, og forklarer at dette er nøkkelen til alle former for frihet. En egen inntekt ga kvinner den selvfølelse, selvrespekt og selvstendighet som de trengte, og Woolf oppfordret derfor kvinner til å bruke rommet de nå hadde til å ta seg jobb utenfor hjemmet.

I Woolfs eget liv hadde hun mange typer rom som var tilgjengelige for henne. Hun var en privilegert kvinne som tilhørte den engelske øvre middelklassen, og som dermed gjennom hele livet var i besittelse av materielle midler. I *Et eget rom* skriver Woolf om kvinnelige forfattere som har måttet skrive litteratur i storfamiliens oppholdsrom, men for henne selv var

ikke dette et problem. I Monks House, som ekteparet Woolf kjøpte i 1919, fikk begge laget seg hvert sitt arbeidsrom, og Virginia Woolf jobbet i en hagestue om sommeren og et tilbygg de fikk bygget om vinteren. Et annet viktig moment her er at Woolf ikke hadde barn, og hun fikk dermed ikke, som Sigrid Undset, ødelagt helsen sin ved å sitte oppe om nettene for å skrive. Og akkurat dette med barn er også noe Woolf skriver om i *Et eget rom*, som en del av de materielle premissene som er nødvendige for at kvinner skal få frihet. Hun var ingen forkjemper for barnløshet og sier at «dere må naturligvis fortsette å føde barn», men oppfordrer til at kvinner får barn «i kull på to og tre [...] og ikke på ti og tolv» (Woolf 2012, 115).

Her er Woolf helt klart på kollisjonskurs med Undset på opptil flere fronter. For det første tenkte ikke nødvendigvis Undset at kvinner som tok seg lønnet arbeid utenfor hjemmet var frie. Hun vil tvert imot se på dem som ufrie, ettersom de underkaster seg et system som ikke lar dem leve ut sin natur, men tvinger dem til å fornekte seg selv. Undset vil tilbake til et annet system, hvor kvinners frihet lå i at de ble anerkjent som likeverdige i et samfunn som verdsatte deres evner like mye som mannens evner og at de kjente seg selv og sin egen natur. Samtidig ser vi at Undset, som tross alt levde som et moderne menneske, gjorde nettopp det Woolf snakker om og benyttet seg av muligheten til å skaffe seg en materiell frihet i form av sitt eget rom. Da hun var 37 år flyttet Undset til Bjerkebæk. Hun hadde med seg to barn og var gravid med nummer tre, og reiste uten

ektemannen Anders Castus Svarstad. Sigrid Undset var på det tidspunktet utbrent, ettersom hun som nevnt over, i lang tid hadde tatt seg av både sine egne og Svarstads tre barn om dagen og skrevet om natten. Løsningen ble at hun, etterhvert som hun begynte å tjene mer penger, kunne hyre inn hjelp til organisering av hus og barn og vie seg til forfattergjerningen (Slaggard 2007, 234).

Likevel stod morstanken veldig sterkt hos Undset (Undset 2004, 336). For Undset var kvinnen naturlig bundet til morsoppgaven, på samme måte som mannen var naturlig bundet til forsørgeroppgaven. Det betydde ikke at alle kvinner fra naturens side var gode mødre, men hun mente at alle kvinner hadde det i seg naturlig å bli mor, hvis de gikk inn for det og tok oppgaven på alvor. For, sa Undset, «enhver kvinne som blir en god mor, blir mere enn de fleste ministre, for hun er uerstattelig på sin plass, og svært mange ministre kunne med fordel erstattes» (Undset 2004, 389). Og da Katti Anker Møller jobbet for at kvinner selv skulle kontrollere reproduksjonen og bestemme hvor mange barn de skulle ha, tok Undset et krast oppgjør med henne og skrev at «intet normalt menneske [...] kan tenke sig betalt moderskap» og la til at for i det hele tatt å komme på noe slikt måtte man være «sjelelig inkompetent» (Hageman 2020, 378; Undset 2004, 337).

Woolf så utvilsomt ikke på morsrollen som kvinnens viktigste embete. I dagbøkene kan vi lese at det var et savn for henne å ikke ha barn, og særlig i de

periodene da hun var ved dårlig mental helse. Da skrev hun gjerne bare ordet «children» (1997, 334). Et sted kan vi også lese at:

Det er min egen feil – litt mer selvkontroll & vi kunne hatt en gutt på 12, en jente på 10: Dette gjør meg alltid miserable i de tidlige timene (ibid)

Samtidig er det ingen tvil om at Woolf også innser at det å være mor uvegerlig påvirker muligheten til å skrive og skape. I romanen *Til fyret* lar Woolf karakteren Lily Briscoe forbli ugift og barnløs fordi det er den eneste muligheten hun har til å forfølge en livslang karriere som billedkunstner. Og i samme roman tar også Woolf livet av karakteren fru Ramsay, som representerer det viktorianske morsidealet som utslettet seg selv og sine egne behov til fordel for alle andres behov.

Og her er vi inne på det andre aspektet ved dette rommet som Woolf insisterer på at kvinner må være i besittelse av for å kunne oppnå frihet og dermed bli moderne kvinner i ordets rette forstand. For kvinner må også lage seg et indre rom som er stort og rommelig nok til å at de skal våge å skrive ned sine egne erfaringer og si sin egen mening. I essayet «Professions for Women» (1931) forklarer Woolf at premisset for at dette indre rommet skal bli en realitet, er at kvinner frigjør seg fra det viktorianske idealet fra 1800-tallet som har sine røtter i Rousseau og Kant. For som hun også sier i *Et eget rom* så måtte kvinner gjennom hele attenhundretallet oppo-

ner mot «en stor mengde maskuline meninger som gikk ut på at man ikke kunne ha intellektuelle forventninger til kvinner» (Woolf 2012, 63). Og gjennom hele livet hadde hun påstander om at «du kan ikke gjøre ditt, du er uskikket til å gjøre datt» å overvinne i sitt eget hode (ibid.).

Det som måtte overvinnes var med andre ord det viktorianske kvinneidealet, som fremdeles fantes både i kulturen og i kvinners hoder. Det er dette idealet Woolf kaller «engelen i huset», som er intenst sjarmerende, intenst sympatisk, totalt uegennyttig og som må drepes hvis kvinner skal ha en sjanse til å bli frie. I essayet skriver Woolf hvordan hun selv lot seg distrahere av denne engelen da hun satte seg ned for å skrive:

I turned on upon her and caught her by the throat. I did my best to kill her. My excuse, if I were to be had up in a court of law, would be that I acted in self-defence. Had I not killed her she would have killed me (Woolf 2009, 141-2)

Å drepe engelen i huset er imperativt. Det er først når kvinnen har drept engelen i huset og stilnet denne stemmen som hele tiden hvisker henne i øret at hun må være der for andre og ikke for seg selv, at hun kan begynne å møblere det egne rommet som hun har skaffet seg. Men, advarer Woolf, problemet med engelen er at den må drepes igjen og igjen. For selv om veien er åpen for kvinner til å bli advokat, lege eller byråkrat, er det mange spøkelser og hindringer i veien.

Og mange av dem ligger inni kvinners eget hode.

Et annet moment som er viktig å nevne her er at Woolf peker på at konsekvensen av at kvinner ikke dreper engelen i sitt eget hode er et intenst sinne som i alle år har ødelagt kvinners kunst. Et eksempel på dette finner hun hos forfattere som Charlotte Brontë. Woolf viser til *Jane Eyre*, som hun mener er full av klønete brudd fordi Charlotte Brontë rett og slett er blitt for sint underveis (Woolf 2012, 77). Derfor blir bøkene «fordreide og misdannede» (2012, 78). Et annet eksempel er Florence Nightingales essay «Cassandra», som Woolf mener fremstår som et langt skrik. Her snakker også Woolf indirekte naturvitenskapen midt i mot, med dens argumentasjon for at kvinner som oppfører seg som menn går imot sin egen kvinnelige natur og dermed blir syke i form av hysteri eller spiseforstyrrelse. For Woolf er sannheten den motsatte.

Også her er Woolf på mulig kollisjonskurs med Undset. For til tross for at Undset i sitt eget liv utvilsomt laget seg

dette rommet slik at hun kunne sette av tid til å forfølge forfattergjerningen, hadde hun også et tydelig kvinneideal med seg i bevisstheten. Og, til tross for modernitetskritikken og lengselen mot middelalderens mer egalitære samfunn, kan det også synes som om Undsets kjønnsforståelse er forankret i nettopp «engelen i huset»-idealet. Dette er kanskje mest av alt fundert i Undsets tanke om at menn og kvinner er grunnleggende forskjellige. Hun sier for eksempel at mens «[e]n alminnelig forstandig mann pleier så noenlunde å kunne avgjøre om en annen mann er dyktig», vil «en alminnelig forstandig kvinne [...] oftest [kunne] avgjøre om han er hederlig og god», og at det kreves både mer og mindre av en kvinne fordi hun skal «kunne kjenne en djevel når hun ser ham» (Undset 2004, 346). For Undset sin del var samtidens fokus på hvordan kvinner i årtusener hadde «stått uten sin del av æren», noe som førte til mer forvirring og kaos, og i «Efterskrift til et kvinnesynspunkt» sier hun at:

[...] jeg tror at meget i de siste halvårhundre års åndsstrømninger skyldes en

“ For selv om veien er åpen for kvinner til å bli advokat, lege eller byråkrat, er det mange spøkelser og hindringer i veien.

“

ganske ubevisst følelse hos menneskene av at hvis kvinnene skulle stille seg samme oppgaver som mennene og forsøke å tilegne seg mennenes livssyn, så kunne de vanskelig rekke sine gamle oppgaver også, og samtidig bevare sitt eget syn på tingene – og at det dog ikke helt kunne unnværes (Undset 2004, 362)

Med andre ord er Undset bekymret for at alle samtidens endringer og nyvinninger skulle føre til at kvinnene skulle miste seg selv. Samtidig kan slike passasjer også minne om en rimelig essensialistisk forståelse av hva kvinners natur i bunn og grunn består av. Det er mye hos Undset som minner om det som i *Faust* omtales som «det evig kvinnelige som kaller oss alle hjem», og som Woolf altså kaller «engelen i huset» og som, til tross for Undsets modernitetskritikk synes å passe litt vel godt inn i den patriarkalske strukturen som synes det er hensiktsmessig at kvinner tar seg av alle barna i nabolaget.

HVA ER EN MODERNE KVINNE IDAG?

Woolf avslutter *Et eget rom* med at det ikke går an å konkludere, men at det tvertimot er nødvendig å løfte blikket hundre år frem i tid. «Gi henne hundre år,» sier Woolf om kvinnen, «så vil hun skrive en bedre bok en dag» (Woolf 2012, 99). Også Undset ser mot fremtiden. I «En moderne kvinne» skriver Undset at man ikke kan vite hva en

moderne kvinne er idag, og konkluderer med at «usikkerheten» kanskje er det mest fremtredende trekket ved samtidens kvinner. Også hun ser mot horisonten og sier at det er først «når vi blir fortrolige med våre nye rettigheter at vi føler dem som forpliktelser», at vi igjen «når den sikkerhet som er kultur» (Undset 2004, 121).

Så her er vi i dag. Nesten hundre år senere. Hvordan har det gått med de moderne kvinnene? Har vi funnet ut hvem vi er? Er vi fremdeles sinte? Har vi klart å møblere vårt eget rom og har vi blitt så fortrolige med våre rettigheter at vi ser på dem som forpliktelser?

En ting som er sikker er at frihetstanken som er så sentral i moderniteten er kommet under stadig sterkere press, rett og slett fordi mange mener den skaper et problematisk samfunn. I boken *Liquid Love* (2003) uttrykker sosiologen Zygmunt Bauman bekymring for alle båndene som ikke lenger holder oss på plass, som religion, ekteskap og familie. Konsekvensen av at disse båndene forvitrer, sier Bauman, er at det moderne samfunnet blir flytende og at vi tvinges til å bruke personlige egenskaper, kunnskap og en slags form for indre driv til stadig å knytte nye bånd som både skal være svake nok til at vi ikke føler oss fanget og sterke nok til at vi ikke bare flyter avgårde. Bauman

Med andre ord, så er Undset bekymret for at alle samtidens endringer og nyvinninger skulle føre til at kvinnene skulle miste seg selv.

sier at hele vår tilværelse går ut på å balansere mellom disse to ytterpunktene, en øvelse som gjør oss utmattede, deprimerte og fremmedgjorte. Den samme påstanden finner vi i boken *Med kjønnsperspektiv på norsk historie* (2020), hvor forfatterne påpeker at familiens rolle i velferdsstaten gradvis er blitt svekket til fordel for individet. Stadig flere norske husholdninger består av én person, og vi ser et økende antall enslige forsørgere. Og årsaken til denne forvitringen, hevdes det, finner vi i stor grad i nettopp den moderne tanken om selvrealisering og individets frihet.

Men hva med kvinnen? Hvordan har det gått med hennes modernitetsprosjekt? En samtidsforfatter som har

utforsket mange av disse spørsmålene er Deborah Levy og særlig i sin selvbiografiske essay-trilogi *Things I Don't Want to Know, Real Estate* og *The Cost of Living*. Disse bøkene, som ble publisert i perioden mellom 2013 og 2018, går i dialog med Undset og Woolf på så mange ulike vis at det nesten er litt skremmende. Den første boken begynner med at Levy, som Dante, har gått seg vill i livets skog. Hun gråter når hun står i rulletrapper og legger merke til at hun hele tiden leser skriften feil på en plakat hun har hengende på badet. Sammen med bildet av et menneskelig skjelett hvor indre organer og ledd er merket med latinske navn, står det «The Skeletal System». Men Levy registrerer at hun stadig leser «The Societal System». Og

“

Vent, tenker du kanskje nå – drepte ikke Woolf engelen i huset?

her er vi inne på det sentrale i dette selvbiografiske essayet. For Levys bok er et tilsvarende til George Orwells *Why I Write*, hvor han lister opp fire hovedgrunner og går gjennom dem på systematisk og metodisk vis. Men Levy klarer ikke det. I stedet går hun rundt med en notatbok, som en detektiv som hele tiden samler bevis for noe hun ikke vet hva er og kjenner hun misforstår og misoppfatter ting.

Og på samme måte som hos Woolf og Undset er moderskap et av de temaene Levy ønsker å ta for seg, og på samme måte som hos så mange andre kvinnelige samtidsforfattere møter vi her en moderne kvinne som kjenner seg fanget:

Like everything that involves love, our children make us happy beyond measure – and unhappy too – but never as miserable as the twenty-first century Neo-Patriarchy made us feel. It required us to be passive but ambitious, maternal but erotically energetic, self-sacrificing but fulfilled – we were to be Strong Modern Women while being subjected to all kinds of humiliations, both economic and domestic. If we felt guilty about everything most of the time, we were not sure what it was we had actually done wrong. (Levy 2013, 15)

Det er ingen tvil om at vi hører ekko fra både Woolf og Undset i dette avsnittet. Vi hører Woolf som ansporer kvinner til å omfavne ambisjon og frigjøring

og vi hører Undset som sier at det ikke er mulig å gjøre begge deler og at hele strukturen må endres om kvinner noen gang skal ha håp om å være frie.

Et annet ekko fra Woolf og Undset finnes i Levys beskrivelse av den prosessen som må til for at kvinner skal sette av tid til seg selv og sitt eget virke. Dette er riktignok også noe Orwell pekte på i *Why I Write* – at egoisme er en nødvendig egenskap for enhver forfatter. Men Levy påpeker at:

Perhaps when Orwell described sheer egoism as a necessary quality for a writer, he was not thinking about the sheer egoism of a female writer. Even the most arrogant female writer has to work overtime to build an ego that is robust enough to get her through January, never mind all the way to December. (Levy 2013, 17)

Vent, tenker du kanskje nå – drepte ikke Woolf engelen i huset? Tydeligvis ikke. For Levy understreker at kvinner fremdeles kjenner et sterkt press til å bruke sin egen tid på andre, og – ikke minst – at dette også er en forventning som kulturen har til kvinner. Og, for å forklare nøyaktig hva hun mener, går Levy til 1800-tallsnovellen «The Yellow Wallpaper» av Charlotte Perkins Gilman og sier:

To strip the wallpaper off the fairy tale of The Family House in which

the comfort and happiness of men and children have been the priority is to find behind it an unthanked, unloved, neglected, exhausted woman. It requires skill, time, dedication and empathy to create a home that everyone enjoys and that functions well. Above all else, it is an act of immense generosity to be the architect of everyone else's well-being. This task is still mostly perceived as women's work. (Levy 2018, 16)

I Deborah Levys trilogi er femininitet fremdeles et konsept som er skapt og drevet frem av det hun kaller en «maskulin bevissthet», og hun sier at det skaper et dilemma for kvinner, fordi det er så mye vi ikke har lyst til å vite om oss selv og våre egne liv. Og her er vi over på et tredje punkt, for Levy legger til at en kvinnelig forfatter ikke har råd til å føle livet sitt for tydelig. Hvis hun gjør det, ender hun opp med å skrive i sinne, når hun burde skrive med et harmonisk sinnelag (Levy 2013, 106). Og vi kjenner godt igjen stemmen til Woolf i Et eget rom, hvor vi får høre om kvinner som ikke hadde de materielle betingelsene som skulle til, og som derfor skrev i sinne. Usammenhengende og fragmentert. Ubrukelig og ustyrlig.

Så – kvinner er ikke frie. Kvinner er fremdeles sinte. Hva skal vi gjøre? For det første: Kan det tenkes at Sigrid Undset var inne på noe når hun skrev at hvis kvinner skal jobbe, så kommer det til å gå ut over våre andre oppgaver? For

fremdeles er det sånn at vår forståelse av frihet skjer innenfor et ideologisk rammeverk, og at feminismen defineres innenfor en kapitalistisk struktur. Som vi ser hos Levy er det slik at for dagens moderne kvinne er konsekvensene en rekke utfordringer som fremdeles ikke er løst. Et godt eksempel er dette som Levy kaller for å være «the architect of everyone else's well-being», som Woolf kalte «engelen i huset», som vi gjerne kaller det tredje skiftet. Som vi vet viser det tredje skiftet til koordineringen og administreringen av familiearbeidet, sammen med det mentale ansvaret for at jobb og familie skal la seg kombinere. Dette kommer i tillegg til det første skiftet, som er lønnsarbeidet, og det andre skiftet som er det konkrete hus- og omsorgsarbeidet. Det tredje skiftet er noe av det Undset ville vært mest skeptisk til, fordi hun ville sett det som nettopp en konkret konsekvens av at kjønnskampen skjer innenfor de ideologiske rammene til moderniteten som system, hvor det forventes at kvinner både skal være mødre og ha lønnet arbeid. Det går faktisk ikke, sa Undset, og mye tyder på at hun hadde rett.

En annen faktor her er at Undset også har et poeng når hun peker på at alle idealene rundt kvinnefrigjøring ble samlet rundt det som på 1800-tallet var den mannlige interessesfæren, altså, lønnet arbeid og deltakelse i offentligheten, som settes i motsetning til arbeid i hjemmet eller omsorgsarbeid. Og dette har heller ikke bare gått ut over kvinner. I en kommentar i *Morgenbladet* peker Lena Lindgren på hvilke tiltak

som kan hjelpe menn ut av den såkalte «mannskrisen» som det snakkes om i dag. Et av disse tiltakene er å få menn inn i omsorgs- og utdanningsyrker. For de siste ti årene har jenter inntatt tradisjonelle mannsyrker og om noen år vil flertallet av landets jurister og leger være kvinner. Det samme skjer ikke motsatt vei. Gutter som har omsorgstalent møter ikke rollemodeller, og velger derfor ikke slike yrker. Dette er et problem både fordi slike yrker er såkalte fremtidsyrker og fordi «mannskrisen» er en sosial krise og en ensomhetskrise (Lindgren 2023, 5).

Hva gjør vi? For Levy er løsningen å bryte ut av fortellingen som vi er blitt presentert for og å vandre ut i mørket. Litt som Woolf velger hun å skrive sin egen fortelling. Litt som Undset velger hun å søke utenfor den ideologiske boksen. Men hun er altså litt som en detektiv som ikke vet hva hun skal bruke de innsamlede bevisene til. For vi er ikke i mål ennå. Kanskje om hundre år. ■

BIBLIOGRAFI

- Berman, Marshall. 2010. *All That is Solid Melts into Air. The Experience of Modernity*. London: Verso
- Brontë, Charlotte. 2016. *Jane Eyre*. New York: W.W. Norton & Company
- Drangsholt, Janne Stigen. 2020. *Den hellige familien*. Oslo: Nasjonalbiblioteket
- Hagemann, Gro. et. al. 2020. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk
- Johansen, Kristin. 1998. *Hvis kvinner ville være kvinner. Sigrid Undset, hennes samtid og kvinnespørsmålet*. Oslo: Aschehoug
- Johansen, Kristin Brandtsegg. 2017. *Jeg har levd i dette landet i tusen år. En sommer med Sigrid Undset*. Oslo: Kagge forlag
- Lee, Hermione. 1997. *Virginia Woolf*. London: Vintage Books
- Levy, Deborah. 2013. *Things I Don't Want to Know. A response to George Orwell's 1946 essay «Why I Write»*. London: Penguin Books
- Levy, Deborah. 2018. *The Cost of Living*. London: Penguin Books
- Lindgren, Lena. 2023. «Menn har tapt mest på det økte klaseskillet». *Morgenbladet*, 19.-25. mai 2023, nr. 19, årgang 204
- Moi, Toril. 2006. *Ibsens modernisme*. Oversatt av Agnete Øye. Oslo: Pax forlag A/S
- Rose, Jacqueline. 2018. *Mothers. An Essay on Love and Cruelty*. New York: Farrar, Straus and Giroux
- Slapgard, Sigrun. 2007. *Sigrid Undset. Dikterdronningen*. Oslo: Gyldendal
- Showalter, Elaine. 1987. *The Female Malady. Women, Madness and English Culture, 1830-1980*. London: Virago Press
- Storli, Nora. 2019. *Det eksisterer ikke mening [separat fra «rommet»]. En meningsorientert analyse av Gunvor Thorsdatter til Hærø (1896), Rikka Gan (1904) og Stængt (1908)*. Trondheim: NTNU. <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2610054/no.ntnu%3aainspera%3a2302044.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Undset, Sigrid. 2004. *Essays og artikler 1910-1919*. Redaktør: Liv Bliksrud. Oslo: Aschehoug
- Undset, Sigrid. 2006. *Essays og artikler 1920-1929*. Redaktør: Liv Bliksrud. Oslo: Aschehoug
- Undset, Sigrid. 2007. *Essays og artikler 1930-1939*. Redaktør: Liv Bliksrud. Oslo: Aschehoug
- Undset, Sigrid. 2008. *Essays og artikler 1940-1949*. Redaktør: Liv Bliksrud. Oslo: Aschehoug
- Woolf, Virginia. 2006. *Et eget rom*. Oversatt av Daisy Schjelderup. Oslo: Gyldendal
- Woolf, Virginia. 2008. *Selected Essays*. Oxford: Oxford University Press
- Woolf, Virginia. 2008b. *Selected Diaries*. London: Vintage Classics
- Woolf, Virginia. 2012. *Et eget rom. Tre guineas*. Oversatt av Merete Alfsen. Oslo: Pax forlag A/S
- Woolf, Virginia. 2021. *Til fyret*. Oversatt av Brit Bildøen. Oslo: Skald
- Østerberg, Dag. 1999. *Det moderne. Et essay om Vestens kultur 1740-2000*. Oslo: Gyldendal